

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

ПАЩЕНКО Дмитро Іванович

УДК 378.14 + 37.034

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ГУМАНІСТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ**

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

доктора педагогічних наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор,

дійсний член АПН України

Мороз Олексій Григорович,

Національний педагогічний університет

імені М.П. Драгоманова, завідувач кафедри педагогіки і психології вищої школи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,

дійсний член АПН України

Савченко Олександра Яківна,

АПН України, віце-президент;

доктор педагогічних наук, професор,

Гусак Петро Миколайович,

Волинський державний університет імені Лесі Українки,

завідувач кафедри соціальної педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор,

Кічук Надія Василівна,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет,

завідувач кафедри педагогіки і методики початкового навчання.

Провідна установа: Полтавський державний педагогічний університет

імені В.Г. Короленка, кафедра педагогіки, Міністерство освіти і науки України.

Захист відбудеться "18" січня 2007 р. о 14³⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий "14" грудня 2006 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

О.Г. Ярошенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Гуманізація навчально-виховного процесу є однією з тих проблем, які можна назвати "вічними". Вона така ж вічна, як і саме виховання. Потреба в олюдненні соціуму особливо загострювалася в критичні періоди життя суспільства. Адже чим більшою є деструктивна дія соціуму, тим більш нагальною стає потреба у відповідній протидії з боку сім'ї та школи. Актуальність цієї проблеми в сучасних умовах обумовлюється тими зрушеннями у сфері виховання, які відбуваються сьогодні в Україні та в світі і є проявами процесу глобалізації: поступове усвідомлення, що людина є найвищою цінністю; сприйняття світу як єдиної системи різноманітних ментальностей, ідей, переконань, культур тощо.

Гуманного ставлення до дитини вимагають такі міжнародні документи, як Декларація прав дитини (1959 р.) та Конвенція про права дитини (1989 р.). У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті проголошено, що "українська освіта має гуманістичний характер". Згідно з цим документом передбачається "формування високої гуманістичної культури особистості, здатності протидіяти проявам бездуховності", а серед пріоритетів державної політики в розвитку освіти окремо виділено "формування національних та загальнолюдських цінностей".

У сучасних концепціях, розроблених провідними вченими АПН України, рефреном проходить ідея олюднення, одухотворення змісту навчального матеріалу, щоб це були не формалізовані знання, уміння і навички (ЗУНи), а морально орієнтовані, які переходили б у позитивні якості особистості, сприяли б розвитку дитини (В.І. Бондар), розвитку, який орієнтується не на середньостатистичний рівень, а передбачає здобуття вищих для конкретної дитини досягнень (О.В. Киричук). Адже гуманістична педагогіка – це педагогіка розвитку. А для цього потрібен учитель, здатний олюднити, гуманізувати виховання, у якого пріоритетним є не зміст виучуваного, а ті образи, переживання, ставлення до навколишньої дійсності та історії, які виникають у дітей у процесі засвоєння навчального матеріалу. Такого ж учителя потребує і особистісно орієнтований підхід у освіті та вихованні (концепція І.Д. Беха).

Реалізація концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності (О.В. Сухомлинська та ін.), як і концепції гуманізації і гуманітаризації освіти (С.У. Гончаренко і Ю.І. Мальований), також потребує вчителя, спроможного утверджувати гуманістичну мораль, готувати вихованців до самостійного життєвого вибору на основі гуманістичних цінностей, формувати у них толерантне ставлення до інших культур, відповідальності за свої дії.

У низці чинників, від яких вирішальною мірою залежить розв'язання комплексної проблеми гуманізації виховання підростаючого покоління, є проблема підготовки вчителів початкових класів до здійснення цієї місії. Адже без належної готовності вчителя будь-які інші сприятливі чинники і умови не зможуть проявити в повній мірі свій потенційний ефект. Та й вже напрацьоване наукою і практичним досвідом учителів залишиться без запиту.

Проблема гуманізації освіти і виховання учнівської молоді та підготовки педагогічних кадрів для її розв'язання досліджується вченими в різних аспектах. Умовно можна виділити такі основні напрями наукового пошуку:

- теоретичні й методичні основи гуманізації педагогічної діяльності вчителя (А.В. Сущенко), гуманізації процесу навчання в школі (С.П. Бондар), формування у дітей 6-річного віку гуманних взаємовідносин (Н.С. Химич), гуманістичні засади формування особистості учня початкових класів (А.О. Кияновський), розробка методики здійснення гуманістичного виховання молодших школярів засобами природи (Г.С. Тарасенко);

- пошук шляхів гуманізації та гуманітаризації освітнього середовища у ВНЗ, що готують педагогічні кадри, починаючи від відбору (М.І. Легенький) до визначення гуманістичних функцій учителя (С.О. Мусатов, В.А. Семиченко), моделювання структури образу ідеального і реального вчителя (С.Я. Корчинський), формування особистості вихователя (Л.Я. Бондарев), його ціннісних орієнтацій (Р.А. Беланова, Т.О. Грабовська, Г.С. Дегтярьова, В.І. Дзюба, В.О. Зінкевічус, О.А. Листопад, С.В. Новікова, Ю.В. Сенько) та окремих професійно необхідних для вчителя-гуманіста якостей: духовного потенціалу (О.М. Олексюк), професійної свідомості (О.С. Цокур), професійного мислення (Г.О. Нагорна, В.І. Шахов), любові до дітей (І.А. Парасюк), гуманності (М.В. Ткаченко), педагогічної спостережливості (Т.С. Мандрикіна), емпатії (О.Г. Коваленко, Л.С. Маліцька), прогностичних знань та вмінь (М.С. Севастюк), соціальної і громадянської зрілості (В.В. Радул, Р.І. Хмелюк);

- теоретичні основи професійної підготовки (А.Ф. Линенко, Н.Д. Хмель) та виховання морально-психологічної готовності до професійної діяльності вчителя (Л.В. Кондрашова), шляхи формування цієї готовності (О.М. Івлієва), формування готовності майбутнього вчителя до різних аспектів професійної діяльності: педагогічного аналізу (В.М. Чайка), виховної роботи (Г.В. Балахнічева, М.І. Гей, Г.Г. Кіт), професійного спілкування (Л.О. Савенкова), освоєння передового педагогічного досвіду (О.Г. Ярошенко), педагогічної взаємодії (М.Г. Виєвська), комунікації з молодшими школярами (Макарова О.С.), реалізації принципів гуманної педагогіки (Л.Ф. Губарева), формування гуманістичних відносин молодших школярів (І.В. Бужина), розвитку творчої

активності молодших школярів (Д.Г. Іванова), роботи з сім'єю (С.М. Корнієнко, К.М. Мукашева, О.М. Семиног), інноваційної (К.В. Макагон) та дослідницької (В.В. Борисов) педагогічної діяльності, готовності директора школи до управління якістю освіти (Б.М. Жебровський);

- історія розвитку гуманістичних ідей у педагогіці (С.М. Вдович, Й. Гайда, О.А. Горчакова, В.М. Кушнір, Л.А. Мілков) та історії професійної підготовки вчителя (Н.М. Дем'яненко);

- зарубіжний досвід підготовки вчителя-гуманіста (В.М. Блінов, Т.С. Кошманова, А.В. Парінов, Л.П. Пуховська,).

Водночас, ще недостатньо досліджено науково-педагогічні засади та умови формування готовності майбутнього вчителя початкових класів до здійснення гуманістичного виховання, є принципові суперечності в трактуванні наукових понять з проблем гуманізації та гуманітаризації навчально-виховного процесу в початковій школі.

Практична необхідність, недостатня наукова розробленість та соціальна значимість цих проблем обумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **“Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів”**. У дослідженні тісно переплітаються наукові та практичні аспекти, а соціальна значимість дослідження полягає в реалізації цілей розбудови національної системи освіти України через удосконалення наукової бази для підготовки учителя-гуманіста початкової школи та створення відповідного методичного забезпечення.

Зв'язок роботи з науковими програмами планами, темами. Дисертаційне дослідження проводилося в рамках колективної теми кафедри педагогіки і психології вищої школи Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова: “Підвищення ефективності підготовки майбутніх учителів у вищій педагогічній школі” і стосувалося підготовки фахівців з початкового навчання, а також тематичних планів Уманського державного педагогічного університету імені П. Тичини: “Формування гуманістичного світогляду вчителя” (реєстраційний № 0100U000318) та “Педагогічне краєзнавство Черкащини у підготовці майбутніх учителів” (реєстраційний № 0104U010897).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені П. Тичини (протокол № 8 від 30.03.1999 р.) та погоджена в Раді з координації наукової діяльності у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 5 від 14.06.1999 р.).

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Предмет дослідження – науково-педагогічні засади та умови формування готовності студентів педагогічних факультетів до гуманістичного виховання учнів у початковій школі.

Мета дослідження полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні концептуальних засад підготовки майбутніх учителів початкової школи до гуманістичного виховання учнів та визначенні умов ефективного формування їх готовності до цього виду професійної діяльності.

Концепція дослідження ґрунтується на таких вихідних положеннях:

- формування готовності майбутніх учителів початкової школи до гуманістичного виховання учнів має розпочинатися з відбору серед абітурієнтів тих, хто має схильність до педагогічної діяльності. Прояви покликання повинні стати суттєвим критерієм відбору студентів у педагогічні ВНЗ;

- навчальний процес педагогічного факультету має бути спрямований на підготовку майбутніх учителів до олюднення життєвого простору дитини в школі. Цьому сприятиме насичення змісту професійної підготовки вчителя гуманітарним, людинознавчим компонентом, вітчизняним та зарубіжним досвідом гуманістичного виховання;

- результатом синтезу навчання і виховання має стати не лише фахова підготовка, а й гуманістичний світогляд майбутнього вчителя початкових класів, його внутрішня установка на повагу до прав дитини і звичка її дотримуватися;

- формування у майбутнього вчителя гуманістичної установки на дотримання в своїй професійній діяльності пріоритетності загальнолюдських інтересів у органічному поєднанні з національними та особистісними інтересами дитини здійснюватиметься за умови, що в роботі ВНЗ ці інтереси також будуть пріоритетними. Ефективне використання національної ідеї у вихованні студента можливе лише за умови, що ця ідея не має відтінку шовінізму;

- спілкування з майстрами педагогічної справи, представниками творчих професій – викладачами, вчителями-новаторами, вченими, письменниками, акторами – формуватиме у майбутніх учителів початкових класів гуманітарної та педагогічної культури, спонукатиме їх розвивати у себе ті професійно необхідні їм якості, які вони реально бачили у цих професіоналів;

- здійснювати гуманістичне виховання може лише той учитель, який володіє високою гуманістичною культурою і не може не протидіяти проявам бездуховності, а тому активне залучення студентів педагогічного ВНЗ до добродійної діяльності має стати головним джерелом поповнення їх досвіду гуманної поведінки, формування гуманістичної

спрямованості професійного становлення та звички бачити і не проходити байдуже біля чужої біди;

- педагогічна практика студента має нести в собі системотвірну функцію, інтегруючи практичне використання знань не лише психолого-педагогічних дисциплін і навчальних предметів, що викладаються в початкових класах, а й етики, суспільствознавства, краєзнавства, повчальних фактів з історії та біографій визначних людей.

Загальна гіпотеза дослідження полягає в тому, що підготовка студентів до гуманістичного виховання учнів як складова цілісного процесу професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів набуває ефективності, якщо забезпечується формування у них гуманістичного світогляду, цілісного знання про дитину як суб'єкт виховання, внутрішньої установки на повагу до прав дитини.

Загальна гіпотеза конкретизована **частковими гіпотезами:**

- формування готовності студентів до гуманістичного виховання здійснюється ефективніше за умови, що кваліфікацію вони здобувають за покликанням;

- насичення змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів вітчизняним та зарубіжним досвідом гуманістичного виховання сприяє підготовці їх до олюднення життєвого простору дітей у школі;

- якщо в роботі з студентами використовувати спеціально підібрану емоційно насичену інформацію, то цим можна домогтися суттєвих змін у гуманістичних переконаннях майбутніх учителів;

- підвищення рівня готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів призводить до посилення їх наміру працювати за фахом.

Відповідно до предмета, мети й гіпотези дослідження визначено такі **завдання:**

1. Проаналізувати історію розвитку гуманістичних тенденцій у вітчизняній та світовій педагогіці, узагальнити зарубіжний досвід гуманізації соціального середовища та виховання; дослідити нинішній стан гуманізації виховного процесу в початковій школі України, його методичне забезпечення та досвід учителів молодших класів зі здійснення гуманістичного виховання.

2. На основі ретроспективного аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду підготовки вчителів до гуманістичного виховання учнів та аналізу сучасних наукових розробок з проблеми дослідження розробити і теоретично обґрунтувати шляхи формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання та модель учителя-гуманіста початкової школи, виробити кодекс національної самосвідомості.

3. Експериментально визначити та теоретично обґрунтувати сукупність організаційно-педагогічних умов, які сприяють підвищенню готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів.

4. Доповнити зміст фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів вивченням вітчизняного і зарубіжного досвіду гуманізації виховання та соціального середовища, умінням використовувати елементи цього досвіду на практиці; експериментально перевірити ефективність впливу цих доповнень на формування у студентів педагогічного факультету готовності до гуманістичного виховання учнів.

5. Розробити й апробувати методичні рекомендації для студентів та викладачів педагогічних ВНЗ із проблеми дослідження.

Методологічну основу дослідження склали філософські та психолого-педагогічні положення про діалектичну взаємозалежність між розвитком індивіда і суспільним розвитком, детермінованість розвитку особистості зовнішніми обставинами і природною організацією людини, діяльнісну природу якостей індивіда. Провідними методологічними принципами дослідження є системний підхід до виховання, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей в органічному поєднанні з національними та особистісними інтересами; принцип гуманізму, відповідно до якого найвищою цінністю в суспільстві є людина.

Теоретичну основу дослідження становлять діалектико-психологічна та гуманістична концепції педагогічної освіти (В.І. Бондар, В.О. Сластьонін, Є.М. Шиянов), фундаментальні положення з гуманізації та гуманітаризації освіти і виховання (С.У. Гончаренко, М.Б. Євтух, І.А. Зязюн, Ю.І. Мальований), професійної придатності молоді до педагогічної діяльності (Ф.Н. Гоноболін, Р.І. Хмелюк, А.І. Щербаков), теорії та історії вищої педагогічної школи (Л.П. Вовк, О.А. Дубасенюк, М.В. Левківський, В.І. Луговий, В.К. Майборода), формування активної життєвої позиції та духовних національних цінностей (О.В. Киричук, В.Г. Кузь, Ю.Д. Руденко), професійної готовності вчителя (А.Й. Капська, А.Ф. Линенко, О.Г. Мороз, С.О. Сисоєва), соціальної зрілості вчителя (В.В. Радул), особистісно зорієнтованого виховання та індивідуалізації професійної підготовки вчителя (І.Д. Бех, А.М. Бойко, О.М. Пехота), підготовки вчителя початкових класів (І.В. Бужина, Н.В. Кічук, О.Я. Савченко, Н.Ф. Скрипченко, Л.О. Хомич), психічного розвитку особистості (Г.С. Костюк, О.В. Скрипченко), психологічних засад гуманізації освіти (Г.О. Балл), психологічної підготовки вчителя до спілкування з учнями (Т.С. Яценко), загальнопсихологічна теорія установки (Д.М. Узнадзе), психологічна структура педагогічної діяльності (Н.В. Кузьміна).

Для розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс взаємно доповнюваних **методів дослідження**. До їх числа належать:

- аналіз теоретичних джерел для з'ясування стану дослідженості проблеми, виявлення генезису гуманістичних ідей у педагогіці й отримання підґрунтя для розробки власних концептуальних положень, робочих гіпотез;

- педагогічне спостереження, аналіз лекцій та практичних занять у педагогічному ВНЗ, а також уроків і позаурочних заходів у початковій школі, аналіз підручників для учнів початкових класів з метою виявлення повноти дотримання принципу гуманізму в молодших класах та підготовки вчителів до його реалізації;

- аналіз і узагальнення перспективного педагогічного досвіду в Україні та за кордоном з метою з'ясування найтипівіших тенденцій у реалізації гуманістичного виховання молодших школярів у сучасній вітчизняній та світовій практиці;

- анкетування, бесіди, аналіз документації та матеріалів з навчально-виховного процесу педагогічних ВНЗ для виявлення динаміки зміни точок зору респондентів та рівнів готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів у ході реалізації експериментальної програми;

- педагогічний експеримент для підтвердження припущення про те, що використання спеціально підібраної емоційно насиченої інформації суттєво впливає на зміни у світоглядних орієнтаціях майбутніх учителів, а також для перевірки впливу експериментальної програми на формування мотиваційного, змістово-процесуального та дієво-операційного компонентів готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів;

- математична обробка отриманих експериментальних даних та статистичний аналіз результатів експерименту з метою з'ясування достовірності результатів педагогічного експерименту.

Достовірність і вірогідність одержаних результатів і висновків дослідження обумовлюються опорою на наукову методологію, системним аналізом історико-педагогічних фактів та явищ; застосуванням комплексу взаємно доповнюваних методів наукового пошуку, адекватних меті, предмету й конкретним завданням дослідження; репрезентативністю вибірки; апробацією основних положень дисертаційної роботи, впровадженням розроблених спецкурсів у практику роботи педагогічного ВНЗ.

Дослідження розпочато у 1990 р. й проводилося у три етапи.

На **першому** етапі (1990 – 1992 рр.) основна увага приділена проблемі аналізу генезису гуманістичних ідей у вітчизняній та світовій педагогіці, дослідженню нинішнього стану гуманізації виховного процесу в початковій школі України. На

допомогу молодим учителям видано методичні рекомендації з виховання доброти у трьох вікових групах учнів – молодших школярів, підлітків та старшокласників.

На **другому** етапі (1993 – 1997 рр.) здійснено ретроспективний аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду підготовки вчителів до гуманістичного виховання учнів та аналіз сучасних наукових розробок з проблеми дослідження, що дозволило теоретично визначити концепцію формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів, сформулювати робочі гіпотези, розробити модель учителя-гуманіста та кодекс національної самосвідомості.

Результатом проведення пошукового експерименту стали робочі матеріали для здійснення формувального експерименту (визначено рівні готовності студентів до гуманістичного виховання учнів та критерії їх оцінювання, розроблено опитувальні листи).

На **третьому** етапі (1998 – 2006 рр.) проведено формувальний експеримент, у ході якого перевірено ефективність впливу доповнення змісту фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів вивченням вітчизняного і зарубіжного досвіду гуманізації виховання та соціального середовища на формування у них готовності до гуманістичного виховання учнів. Досліджено причини вибору студентами педагогічної професії, здійснено моніторинг динаміки їх професійних намірів. Виявлено та експериментально підтверджено значний вплив емоційно поданого матеріалу на переконання майбутніх учителів.

Узагальнення результатів формувального експерименту дозволило визначити науково-теоретичні засади та умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів, розробити методичні рекомендації для студентів педагогічних ВНЗ з вивчення спецкурсів “Історія гуманізації освіти та виховання”, “Зарубіжний досвід гуманізації соціального середовища та виховання”. Літературно оформлено рукопис дисертації.

Експериментальною базою дослідження є Уманський державний педагогічний університет імені П. Тичини, його консультаційні пункти в м. Коростишеві Житомирської обл., м. Корсунь-Шевченківському Черкаської обл. та м. Олександрії Кіровоградської обл.; Житомирський державний університет імені І. Франка, Мелітопольський державний педагогічний університет, Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників. У дослідженні взяло участь 1586 респондентів, зокрема 1173 студенти та 413 учителів початкових класів.

Наукова новизна здобутих результатів дослідження полягає в тому, що:

- *вперше* науково обґрунтовано концепцію формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів; здійснено системний аналіз основних чинників, що впливають на вибір педагогічної професії та формування готовності вчителя до гуманістичного виховання; виявлено і експериментально підтверджено суттєвий вплив емоційно насиченого інформаційного матеріалу на гуманістичні переконання майбутніх учителів; розроблено модель учителя-гуманіста початкових класів;

- *уточнено трактування* сутності та співвідношення основних структурних компонентів таких понять, як "професійна придатність", "професійне покликання", "професійна готовність", "педагогічна майстерність", "педагогічна культура вчителя", "гуманітарна культура вчителя", "готовність до гуманістичного виховання";

- *подальшого розвитку* дістала методика професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, доповнено зміст їх підготовки до здійснення гуманістичного виховання учнів; визначено організаційно-педагогічні умови, що сприяють підвищенню гуманістичної спрямованості професійної підготовки вчителів початкових класів: підбір емоційно насичених інформаційних джерел, рекомендованих студентам для опрацювання; дотримання кодексу національної самосвідомості; органічне ув'язування громадянського виховання з національним; обізнаність студентів із спадщиною видатних педагогів та з досвідом сучасних творчих учителів.

Теоретичну значущість основних положень дисертації вбачаємо в тому, що вони можуть бути використані для подальших розробок концептуальних положень та стратегій розвитку педагогіки професійної освіти в Україні.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що на основі висновків проведеного дослідження розроблено науково обґрунтовані рекомендації для викладачів та студентів педагогічних ВНЗ. Апробовано й опубліковано рекомендовані МОН України програми та методичні рекомендації з 2 спецкурсів: "Зарубіжний досвід гуманізації соціального середовища та виховання", "Історія гуманізації освіти та виховання". Ці посібники, як і монографії автора, можуть бути використані в педагогічних ВНЗ та інститутах післядипломної освіти педагогічних працівників.

Особистим внеском автора у колективній монографії [5] авторським є розділ II, пункт 2.2. "Основні віхи розвитку педагогічної освіти на Черкащині", у навчальному посібнику [7] авторським є розділ XIX "Педагогічна система А.С.Макаренка", а в спільних з Кузем В.Г., Коберником О.М., Мішкуровою В.Ф., Ткачук Л.В. методичних рекомендаціях [9] авторським є аналіз історичного досвіду проведення вступних

випробовувань та один з альтернативних варіантів здійснення набору студентів у педагогічні ВНЗ (довідка 97/01 від 07.02.3005).

Апробація результатів дисертації. Основні положення й висновки дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на:

Міжнародних наукових конференціях: “Нові педагогічні технології з проблем гуманізації та демократизації навчально-виховного процесу в освітніх закладах” (Черкаси, 1998), “Проблеми національного виховання в системі неперервної освіти” (Чернівці, 1999), “Гуманістичні ідеї педагогічної спадщини Януша Корчака в ХХІ столітті” (Умань, 2003);

Всеукраїнських конференціях: “Іван Огієнко й утвердження гуманітарної науки та освіти в Україні” (Житомир, 1997), “Творча спадщина А.С.Макаренка у контексті сучасної педагогічної науки і практики” (Суми, 1998), “Педагогічні ідеї А.С.Макаренка й сучасність: проблеми та перспективи” (Переяслав-Хмельницький, 1999), “Формування творчої особистості вчителя національної школи ХХІ ст.” (Умань, 1999), “Удосконалення навчально-виховного процесу як засіб розвитку творчої особистості вчителя та учнів” (Умань, 1999), “Сільська школа: проблеми, пошуки, перспективи” (Черкаси, 1999), “Формування гуманістичного світогляду вчителя” (Умань, 2001), “Сучасні підходи реформування освіти” (Кіровоград, 2001), “Проблеми загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів” (Вінниця, 2001), “Підготовка вчителя до впровадження нових технологій навчання у малокомплектній початковій школі” (Умань, 2004);

Всеукраїнських читаннях: “Василь Сухомлинський і сучасність” (Умань-Черкаси, 1996), “Школа О.А.Захаренка як модель сучасної сільської школи” (Черкаси, 2004);

Виїзному засіданні президії Академії наук вищої школи (Умань, 2001).

Впровадження результатів дисертаційного дослідження здійснено в Уманському педагогічному університеті імені П.Тичини та його консультаційних пунктах у м.Корсунь-Шевченківському Черкаської обл., м.Олександрії Кіровоградської обл. та м.Коростишеві Житомирської обл. (довідка № 98/01 від 7.02.2005), в Інституті соціальної роботи та управління НПУ імені М.Драгоманова (довідка № 07-10/669 від 14.04.2005), Житомирському державному університеті імені І.Франка (довідка № 254 від 5.04.2005), Мелітопольському державному педагогічному університеті (довідка № 06/410 від 25.03.2005), Черкаському обласному інституті післядипломної освіти педагогічних працівників (довідка № 13/222 від 17.10.2004), на курсах підвищення кваліфікації вчителів та семінарах-практикумах для директорів шкіл м.Умані (довідка № 05/1874 від 05.10.1999).

Публікації. Основні результати дослідження викладено у 36 публікаціях. Серед них: 5 монографій (4 – одноосібні), 3 навчальні посібники з грифом МОН України (2 – одноосібні), 1 методичні рекомендації з грифом МОН України (у співавторстві), 23 статті у фахових виданнях з педагогічних наук, затверджених ВАК України, 4 збірниках матеріалів наукових конференцій.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (401 найменування), 14 додатків. Дисертація містить 13 таблиць та 12 рисунків. Загальний обсяг дисертації 424 сторінки, основний текст викладено на 391 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми й показано ступінь дослідженості проблеми; визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, викладено його концепцію, розкрито наукову новизну і практичну значущість одержаних результатів.

У першому розділі **“Гуманізація виховання учнівської молоді як педагогічна проблема”** визначено теоретичні та методологічні основи гуманізації виховного процесу в загальноосвітній школі, здійснено ретроспективний аналіз вітчизняного та світового досвіду гуманістичного виховання дітей та проаналізовано сучасний стан реалізації принципу гуманізації виховного процесу в початкових школах України.

Уточнено й систематизовано поняттєвий апарат з проблеми дослідження. Зокрема, зроблено спробу розвести такі близькі за походженням терміни, як "гуманітаризація освіти" і "гуманізація виховання".

Гуманітаризація освіти – це переорієнтація її з традиційного предметно-змістового принципу навчання основам наук на вивчення цілісної картини світу, узагальнене осмислення навколишнього й, зокрема, світу культури, світу людини, тобто, це насичення чинних навчальних дисциплін людинознавчим матеріалом, використання наявного в них гуманістичного потенціалу з метою подолання технократизму, бездуховності й формалізму в освіті; формування світогляду на засадах взаємозалежності природи, людини і суспільства.

Під гуманізацією виховання учнів початкових класів розуміється олюднення їх життєвого простору в школі, котре проявляється у повазі педагога до особистості дитини, довірі до неї, прийнятті її особистих цілей, запитів, інтересів та прагнення дитини реалізувати своє право на щастя; врахуванні її вікових особливостей і, зокрема, бажання відчувати власне дорослішання; побудові навчально-виховного процесу таким чином, щоб створити умови взаєморозуміння та співробітництва між усіма членами педагогічного процесу й виховати морально-етичну культуру взаємин, які б

забезпечували виховання гуманної особистості: доброзичливої, милосердної, толерантної, з розвинутим почуттям власної гідності й поваги до гідності інших людей. Гуманізація виховання полягає у створенні навколо дитини гуманістичного виховного середовища.

Уточнено суть поняття "гуманістичне виховання", під яким розуміється спеціально організований процес цілеспрямованого управління розвитком дитини шляхом створення сприятливих умов для позитивної самореалізації вихованця в процесі його співпраці з педагогами, батьками, членами дитячого колективу та спілкування з природою, навколишнім соціумом і культурою.

Дано визначення мети й завдань гуманістичного виховання. Кінцевою метою гуманістичного виховання має бути вільна добропорядна толерантна людина з розвиненими задатками та національною самосвідомістю, впевнена у своїй можливості повноцінно жити й самореалізуватися в суспільстві через власну працю.

У результаті аналізу досвіду попередників – вітчизняних і зарубіжних – з проблеми дослідження виявлено, що деякі педагогічні ідеї неодноразово ставали в різні історичні періоди актуальними й визначали основний напрям у реорганізації освіти та виховання, а окремі з них залишаються актуальними і сьогодні. Це стало підґрунтям для припущення про доцільність вивчення в педагогічних ВНЗ курсу історії педагогіки в ракурсі генезису гуманістичних ідей у педагогіці з метою підготовки майбутніх учителів до гуманістичного виховання.

Із сукупності ідей педагогіки співробітництва виділено ті, котрі можуть гуманізувати роботу з молодшими школярами (навмисна помилка вчителя на дошці, щоб посилити увагу дітей; виділення в зошитах учнів зеленим кольором схвальних відгуків учителя; використання опорних схем, коментованого управління, випереджувального навчання; робота динамічними парами тощо) і які є тим "золотим педагогічним фондом", орієнтиром, на який варто спрямовувати майбутнього вчителя ще в студентські роки.

Аналіз та узагальнення концепції педагогіки співробітництва і сучасного стану реалізації принципу гуманізації навчально-виховного процесу в початкових класах України й, зокрема, в авторських школах, переконливо свідчать, що наша країна багата на вчителів, котрі вже сьогодні самовіддано працюють з позицій гуманістичного виховання, використовуючи спадщину славетних вітчизняних і зарубіжних попередників, а також дали підставу для певних висновків.

З'ясовано, що далеко не кожна приваблива, на перший погляд, інновація є перспективною. Наприклад, такий популярний методичний прийом, як заміна цифрової

відмітки її символічним аналогом у вигляді зображення "сніжинки" чи "колосочка", вводить привабливий для дітей молодшого шкільного віку елемент гри, але зовсім не усуває шкідливої псевдомети навчання – оцінки як самоцілі, а тому ним не слід зловживати.

Проаналізовано сучасний стан реалізації принципу гуманізації навчально-виховного процесу в початкових школах України, можливості підручників для формування у дітей гуманних якостей.

Учитель-гуманіст має використати всі можливі резерви для розкриття усіх позитивних задатків дитини, не примушуючи її при цьому бути кращою, ніж це закладено в ній природою. В умовах сьогодення вчитель може досягти цього шляхом створення навколо дитини гуманістичного виховного середовища гуманітаризацією освіти та гуманізацією виховання.

Гуманістичний підхід у вихованні молодших школярів неможливо звести до якихось конкретних технологій чи методів – це цілісна орієнтація, в основі якої лежить перебудова особистісних установок самого педагога.

У другому розділі – **“Теорія та практика підготовки майбутніх учителів до гуманістичного виховання учнів початкової школи”** – з’ясовано стан теоретичної і практичної розробленості проблеми, визначено ті аспекти, котрі є особливо актуальними і потребують наукового опрацювання.

Проаналізовано історичну ретроспективу підготовки вчителя до гуманістичного виховання та думки видатних педагогів минулого з приводу підготовки вчителя до здійснення гуманістичного виховання.

Учитель початкових класів, неодмінно повинен уміти гарно писати, малювати, мати хорошу дикцію, співати, грати на музичному інструменті, розбиратися в азах різних ремесел, сільського господарства і навіть медицини. На відміну від студента класичного університету, майбутній педагог за роки здобуття фаху має стати психологічно налаштованим працювати вчителем.

Усе це підводить до висновку, що відбираючи студентів у педагогічний ВНЗ, слід, насамперед, виявляти тих, у кого є любов до дітей і хто потенційно здатен віддавати пріоритет життєвим інтересам своїх майбутніх вихованців.

Любов і, водночас, розумна вимогливість до дитини – це ті найнеобхідніші професійні якості вчителя, на котрі вказували О.В. Духнович, А. Дістервег, Л.М. Толстой, Я. Корчак, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський та ін.

Такі професійно необхідні риси, як емоційність вчителя початкових класів, його щирість у спілкуванні з дітьми, особливо виділяв П.П. Блонський. Він, як і

К.Д. Ушинський, вважав, що для дітей молодшого шкільного віку важливими є не самі по собі знання вчителя, а його вміння перетворювати в наочні образи, в живі форми те, що він має викласти дитині, те, чим він хотів би наповнити свого вихованця.

У цьому ж розділі дано порівняльний аналіз гуманістичних тенденцій у професійній підготовці вчителів Заходу. Актуальність проблеми гуманізації професійної підготовки вчителя, як показало дослідження, не має державних кордонів, вона є одним із аспектів глобалізації, свідченням наявності інтеграційних тенденцій в системі педагогічної освіти.

Інтерес до світового досвіду педагогічної освіти зумовлюється не лише тим, що останнім часом у вітчизняній шкільній практиці подекуди використовуються у вигляді експерименту деякі зарубіжні методики, а й реальною потребою наближення національної педагогічної освіти до кращих європейських і світових зразків.

Певний вплив на визначення концептуальних ідей з проблеми дослідження виявили такі компоненти зарубіжного досвіду, як формування у майбутніх педагогів класової, релігійної та національної толерантності; урахування схильності до педагогічної діяльності під час прийому до педагогічних коледжів у Великій Британії; використання соціальної практики для гуманізації професійної підготовки вчителя та інші.

Водночас, багато що в зарубіжних системах педагогічної освіти недоцільно запозичувати з кількох причин.

По-перше, у різних країнах є відмінності в економіці, історичному досвіді, ментальності, а тому одні і ті самі проблеми вирішуються подекуди діаметрально протилежними підходами. Наприклад, у державних школах Канади, США, Японії, на відміну від вальдорфських шкіл, учителі в початкових класах змінюються щорічно, а учні перерозподіляються за паралельними класами.

По-друге, навіть у привабливих методиках нерідко хитким є наукове підґрунтя. Не слід, наприклад, під приводом використання елементів вальдорфської педагогіки нав'язувати студентам ортодоксальні позанаукові елементи штайнерівської антропософії щодо послідовного виходу фізичного тіла дитини з фізичної, ефірної та астральної оболонки.

По-третє, є не менш корисні вітчизняні інновації, до того ж у зарубіжному досвіді нерідко можна знайти наше вітчизняне коріння. Так, досвід зарубіжних систем професійної підготовки вчителя свідчить про необхідність відновлення вітчизняної практики ХІХ ст. більш активного залучення школи до формування майбутнього вчителя, який легко адаптувався б до реалій шкільного життя.

Будь-які інтеграційні процеси не можуть бути успішними для жодної країни без урахування її специфіки, без забезпечення її національних інтересів – ця аксіома органічно випливає з принципу народності у трактуванні К.Д. Ушинського і має підтвердження в умовах сьогодення. Тому в руслі гуманізації професійної підготовки майбутніх педагогів важливого значення набуває проблема осмислення та узгодження взаємозв'язку між інтеграційними тенденціями в системі педагогічної діяльності і національною специфікою.

Вітчизняними вченими здійснюється активний пошук шляхів гуманізації освітнього середовища і, зокрема, початкової ланки освіти та підготовки вчителів до формування гуманістичних відносин дітей, створення атмосфери співробітництва між учнями та вчителями (І.В. Бужина, М.П. Лещенко), гуманізації світоглядних позицій нової генерації педагогів (В.П. Андрущенко, С.О. Дорогань, М.Б. Євтух).

Вивчення досвіду підготовки студентів у педагогічних ВНЗ України дозволило з'ясувати досягнення колег. Так, у Південноукраїнському державному педагогічному університеті ім. К.Д. Ушинського розроблено й апробовано нову технологію організації педагогічної практики, що сприяє формуванню у майбутніх учителів професійної свідомості на принципах гуманізації, виробленню вміння розробляти й аналізувати модель ідеального вчителя або директора школи, виділяти провідні професійно необхідні якості та визначати шляхи їх розвитку.

Цілеспрямована комплексна робота з ознайомлення студентів з родинними виховними традиціями проводиться в Глухівському педагогічному університеті.

Полтавському державному педагогічному університету ім. В.Г. Короленка належить ініціатива впровадження курсу "Основи педагогічної майстерності". Тут накопичено цінний досвід розвитку в майбутніх учителів педагогічної спостережливості та перцептивних здібностей, здійснено дослідження з проблеми розвитку емпатії майбутнього вчителя.

Ці та інші науково-практичні знахідки вітчизняних дослідників, ретроспективний аналіз професійної підготовки вчителя дозволили значно звужити коло нашого пошуку і дали підставу зробити висновок, що підготовка вчителя-гуманіста для початкової школи має охоплювати такі напрями роботи:

- сприяння подальшому зміцненню любові студентів педагогічних ВНЗ до дітей, розуміння мотивів їх діяльності, інтересів, уміння бачити світ через призму дитячої допитливості і справедливості;
- формування покликання до педагогічної діяльності, закріплення в емоційній пам'яті майбутнього вчителя задоволення від спілкування з дітьми та відчуття радості від власної

причетності до успішного подолання дитиною перешкод у розвитку і усвідомлення нею свого зростання в пізнанні довкілля;

- зміцнення духовного потенціалу майбутнього вчителя, життєвого та педагогічного оптимізму, гуманістичного світобачення, життєрадісності;
- самореалізація майбутнього вчителя як особистості, розвиток якомога більшої кількості закладених у ньому від природи задатків, сприяння його самовдосконаленню через різні захоплення;
- розширення ерудиції та вмій людини, що має намір працювати з молодшими школярами, особливо в тих галузях, котрі, як правило, найбільше цікавлять дітей цього віку;
- сприяння дотриманню здорового способу життя майбутнім педагогом;
- залучення школи до профорієнтації на педагогічні професії та до активної допомоги педагогічним ВНЗ у вдосконаленні практичної фахової підготовки студентів.

У третьому розділі **“Педагогічні засади та умови формування готовності майбутнього вчителя до гуманістичного виховання молодших школярів”** уточнено дефініцію таких близьких за змістом понять: "професійна придатність", "професійне покликання", "професійна готовність", "педагогічна майстерність", "педагогічна культура вчителя", "гуманітарна культура вчителя" тощо. Виявлено основні структурні компоненти цих понять, з'ясовано взаємозв'язки між самими поняттями. Визначено педагогічні засади та сукупність організаційно-педагогічних умов, які сприяють підвищенню готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів.

"Професійна придатність" – це наявність у людини сукупності морфологічних і психологічних особливостей, без яких неможливо успішно виконувати професійні функції. Професійна придатність залежить не тільки від фахових знань, умінь і навичок. Без професійної придатності до певної спеціальності недоцільно розпочинати здобуття відповідного фаху. Над нею потрібно серйозно задумуватися ще в той час, коли виникає перша, може ще й поверхова, зацікавленість професією. А на вступних іспитах у формі співбесіди чи виконання творчих завдань доцільно було б визначати професійну придатність абітурієнта до конкретної спеціальності, тобто відсутність у нього тих фізичних, психічних чи інших вад, які можуть в подальшому унеможливити виконання ним функцій учителя певного профілю, зокрема, вчителя початкових класів.

"Професійна готовність" до педагогічної діяльності, окрім професійної придатності, передбачає ще й науково-теоретичну й практичну підготовку вчителя,

тобто наявність у нього передбачуваних професіограмою відповідної спеціальності знань, умінь і навичок, особистісних і професійних якостей.

Під педагогічною майстерністю ми, як правило, уявляємо тільки майстерність сучасного учителя-гуманіста. Але ж слово "майстерність" означає досконалість, витонченість у своїй справі. Тому з повним правом можна говорити і про витончену авторитарну педагогічну майстерність учителя-езуїта, як і про його готовність до педагогічної діяльності, адже він також досконало робив свою справу.

Як видно з рис. 1, поняття "професійна готовність до педагогічної діяльності" може мати як авторитарну, так і гуманістичну спрямованість.

Готовність учителя до гуманістичного виховання трактується у дослідженні як сукупність особистісних, психологічних і професійних особливостей вчителя, яка дає йому змогу успішно реалізовувати цілі гуманістичного виховання.

На основі узагальнення результатів аналізу психолого-педагогічної літератури та спостережень за роботою вчителів початкових класів визначено наступні завдання гуманістичного виховання дітей молодшого шкільного віку.

- Зберегти і зміцнити здоров'я дитини, розвинути ті позитивні задатки, котрі закладено в ній від природи.
- Здійснити "олюднення" змісту навчання в початковій школі.
- Організувати життєдіяльність у класі та скоординувати спілкування з дитиною в сім'ї так, щоб вихованець ще в шкільні роки відчував задоволення від повноцінності свого життя (особисту захищеність, радість успіху, віру у власні сили, задоволення від своєї потреби оточуючим тощо).
- Привчити дитину самостійно здійснювати оптимальний вибір своєї дії із альтернативних варіантів з усвідомленням власної відповідальності за результати вибору.
- Сформувати у молодшого школяра гуманні моральні якості та оптимістичний погляд на життя.
- Правильно зорієнтувати дитину у виборі тих видів ("сродної" за Г.С. Сковородою) діяльності, до яких у неї є найбільший внутрішній потяг, що в майбутньому полегшить їй свідомий вибір професії за покликанням, стане однією з важливих передумов досягнення особистого щастя.
- Привчити дитину самостійно здійснювати оптимальний вибір своєї дії із альтернативних варіантів з усвідомленням власної відповідальності за результати вибору.

▪ Сформувати у молодшого школяра гуманні моральні якості та оптимістичний погляд на життя.

Опитування досвідчених учителів, порівняння характерних якостей учителів з авторитарними і гуманістичними стереотипами професійної роботи, аналіз психолого-педагогічної літератури дозволили виділити такі найбільш суттєві ознаки готовності вчителя початкових класів до гуманістичного виховання:

- робота вчителя за покликанням, любов до дітей, відчуття щастя від спілкування з вихованцями;

- наявність гуманістичного світогляду, сприйняття людини як найвищої у світі цінності, повага до дитини, віра в її сили і можливості;

- висока моральність учителя, що ґрунтується на національній самосвідомості, духовному потенціалі та гуманних загальнолюдських якостях (бути, насамперед, людиною, а вже потім – професіоналом);

- громадянська вихованість, законослухняність, активна життєва позиція;

- педагогічна майстерність як сукупність професійно значущих особистісних рис і якостей;

- внутрішня установка на повагу до прав дитини.

Не менш важливою інтегральною якістю педагога, здатного здійснювати гуманістичне виховання, є його інтелігентність, тобто не лише наявність у нього глибокої ерудиції, а й загострене відчуття соціальної справедливості, слідування велінням совісті, тактовності й порядності, відсутність зверхності у спілкуванні, готовність забувати сьогочасні потреби егоїстичного існування, щире, не напоказ, служіння рідному народу та загальнолюдському щастю. Інтелігентність – це стиль життя справжнього вчителя-гуманіста.

Визначено зміст і структурні компоненти – знання, ціннісні орієнтації, уміння, навички, особистісні (професійні) якості – гуманітарної та педагогічної культури вчителя початкових класів, а також ті складники змісту професійної освіти вчителя, які гіпотетично могли б сприяти підготовці майбутнього вчителя до здійснення гуманістичного виховання.

Виділено шість рівнів оволодіння педагогічним фахом: від зацікавленості школяра професією вчителя початкових класів до стійкого інтересу, компетентності, майстерності, творчості та новаторства досвідченого педагога, котрі є фоном, на якому відбувається формування в педагогічному ВНЗ готовності майбутніх учителів до гуманістичного виховання.

Проаналізовано найсуттєвіші професійні якості вчителя, необхідні для здійснення ним своєї гуманістичної місії: любов до дітей, покликання до педагогічної діяльності, висока моральність, тактовність, справедливість, комунікабельність, емоційна щирість, інтелектуальне багатство, вміння прогнозувати педагогічну ситуацію та наслідки педагогічних дій, майстерність рук, здатність вміло координувати зусилля школи і сім'ї, педагогічний оптимізм тощо.

Педагогічний оптимізм – особливо важлива для вчителя-гуманіста, але вона формується поступово, на основі набуття значного педагогічного і життєвого досвіду, впевненості у власних силах. Для цього необхідні і знання про дитину як предмет виховання, і перцептивні здібності, і здатність прогнозувати педагогічні ситуації та близькі й віддалені наслідки виховних дій, і вміння миттєво приймати оптимальні рішення в типових виховних ситуаціях.

Як показало дослідження, значно полегшує і прискорює набуття такого досвіду активне залучення студентів до розв'язування педагогічних і психологічних задач. Ці задачі привчають майбутнього вчителя до того, що в такому багатофакторному процесі, як виховна робота, на відміну від точних наук, не існує єдиної правильної відповіді. Пошук же різних альтернативних сценаріїв дій учителя з урахуванням можливих додаткових умов, привчає студента обов'язково враховувати такі умови. Успіх у розв'язанні навчальних педагогічних задач надає студенту більшої впевненості під час проходження педагогічної практики, стає іноді основою для вдалого експромту і є однією з важливих умов виникнення педагогічного оптимізму.

Щастя від професійної діяльності – це ще одна неодмінна якість справжнього педагога. Та й суть педагогічного покликання полягає в тому, що вчитель відчуває ні з чим не зрівняне піднесення, щастя від того, що робить щасливими своїх вихованців.

За матеріалами дослідження автором сформульовано кодекс національної самосвідомості, що складається з 14 заповідей, дотримання яких сприяє розвитку національної самосвідомості та формуванню гуманістичного світогляду вчителя, унеможлиблює міжнаціональну нетерпимість.

Спостереження за роботою учителів початкових класів з малим досвідом роботи та бесіди з досвідченими вчителями показали, що окремої уваги потребує підготовка майбутнього вчителя до співпраці з батьками учнів. Налагоджуючи роботу з родиною, педагог має розв'язувати паралельно три завдання: забезпечувати позитивні взаємини з учнем, встановлювати стосунки взаємної довіри з його батьками, організовувати активну виховну взаємодію з родиною, спираючись на єдність моральних і педагогічних

вимог до дитини. Це вимагає введення роботи з батьками як обов'язкового елемента в педагогічну практику.

Розроблено модель учителя, здатного здійснювати гуманістичне виховання в початковій школі (рис. 2). У цій моделі зібрано і розподілено відповідно до трьох сфер діяльності вчителя – мотиваційної, змістово-процесуальної та дієво-операційної – найнеобхідніші компоненти інтелектуального потенціалу вчителя-гуманіста, його емоційні та морально-вольові якості і відображено основні взаємозв'язки між ними, що допомагає викладачам педагогічного ВНЗ враховувати їх у процесі формування готовності майбутніх учителів до гуманістичного виховання.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури та досвіду роботи початкових шкіл показав, що здійсненню гуманістичного виховання молодших школярів сприяють такі якості вчителя:

- робота за покликанням, любов до дітей та своєї професії;
- обізнаність з вітчизняним та зарубіжним досвідом гуманізації соціального середовища та виховання, вміння творчо використовувати його у своїй професійній діяльності;
- знання об'єктивної історії та вміння розпізнавати її фальсифіковані трактування, вміння використовувати історичні факти для ефективної виховної діяльності з дітьми. Обережність у використанні історичних міфів для виховної роботи, запобігання закладанню в свідомості молодших школярів спотвореного уявлення про минуле свого народу та людства;
- гуманістичне світосприйняття минулого, сучасного і майбутнього, життєвий оптимізм;
- специфіка виховної діяльності з молодшими школярами вимагає від учителя не лише врахування їх вікових особливостей, а й знання фольклору, дитячої літератури та вміння виховувати на прикладі казкових і літературних героїв.

Рис. 2 Модель учителя-гуманіста початкової школи

У четвертому розділі “**Шляхи формування готовності студентів педагогічного ВНЗ до гуманістичного виховання молодших школярів**” подано аналіз пропедевтичної роботи з потенційними абітурієнтами, зміст та реалізацію експериментальної програми.

Зокрема, проаналізовано багаторічний вітчизняний досвід профорієнтаційної діяльності як засобу залучення до навчання на педагогічному факультеті осіб, котрі мають задатки до гуманістичного спілкування з дітьми. Цей аналіз дав підставу для

висновку про необхідність відбору студентів не стільки за рівнем знань, як за покликанням до педагогічної діяльності.

Результати опитування 657 студентів, які здобувають кваліфікацію учителя початкових класів у Житомирському державному університеті, Уманському і Мелітопольському державних педагогічних університетах, подані в таблиці 1.

Серед "інших причин" (8,8 % респондентів) найчастіше вказувалося, що професія вчителя була мрією дитинства (без пояснення причин), відвідання педагогічного ВНЗ у "день відкритих дверей", розповіді про цей заклад тих, хто в ньому колись навчався, чи реклама у засобах масової інформації.

Із табл. 1 видно, що найсильніший вплив на вибір професії вчителя початкових класів мають батьки. Не викликає сумніву й те, що меркантильні настрої в багатьох випадках виникають у студентів не без впливу батьків. Викладачам педагогічного ВНЗ варто врахувати все це під час здійснення профорієнтації з метою пошуку "свого" студента.

Таблиця 1

Причини вибору студентами спеціальності "початкове навчання"

Порада батьків	171 (26 %)	Вплив батьків	35,1 %
Приклад батьків (вони самі є вчителями)	60 (9,1 %)		
Педагогічний університет розташований найближче до місця проживання сім'ї	142 (21,6%)	Меркантильність	31,9 %
Були більші можливості вступу саме до цього університету, в якому я зараз навчаюсь	93 (14,2 %)		
Можливість здобути вищу освіту безкоштовно (дехто зазначив, що потім доведеться менше платити при здобутті другої вищої освіти)	7 (1,1 %)		
За порадою вчителя, якого поважаю	54 (8,2 %)	Вплив учителів	20,2 %
Хотілося бути схожою на свою вчительку	48 (7,4 %)		
Мріялося, щоб діти мали значно кращу вчительку, ніж та, яка була в мене	30 (4,6 %)		
Інша причина	58 (8,8 %)	Інше	8,8 %

Не менш важливими, а подекуди й насторожуючими, є результати виявлення професійних намірів 657 студентів педагогічних факультетів в Умані (1997-2004 рр.) та Житомирі (2004 р.).

Професійні наміри студентів педагогічного факультету

Варіант відповіді	Відповідь	Результати опитування
А	Обов'язково намагатимуся влаштуватися на роботу за фахом, рано чи пізно доб'юся свого	66 (10,0%)
Б	Коли не вдасться влаштуватися за спеціальністю, все одно працюватиму в школі	43 (6,6%)
В	Якщо відразу трапиться робота за фахом, то буду працювати і не шукатиму іншу роботу	102 (15,5%)
Д	Буду працювати за фахом, якщо не трапиться інша робота з вищою заробітною платою	281 (42,8%)
Е	Особливого бажання працювати за фахом не маю, бо.....	72 (11,0%)
Ж	Неодмінно буду шукати іншу роботу	79 (12,0%)
З	Шукатиму іншу, не педагогічну, роботу навіть якби довелося відмовитися із-за цього від диплому	14 (2,1%)

Як видно із табл. 2, понад 40 % студентів (варіант відповіді "Д") прямо заявляють, що вони хотіли б працювати за фахом, але можуть відмовитися від цього наміру і не стати вчителями лише із-за недостатнього заробітку. Це дуже великий резерв реального поповнення вчительських кадрів, а як видно із відповідей цих студентів на інші питання, це ще й резерв з великим гуманістичним потенціалом, який школа може втратити. Про те ж свідчать і проведені із студентами бесіди.

Комплексна програма формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів стосувалася таких взаємопов'язаних складових: навчального процесу, виховної роботи, впливу особистості викладача. Робота здійснювалася в наступних напрямках.

1. Пробудження та зміцнення у студентів педагогічного покликання, закріплення в їх емоційній пам'яті приємних ситуацій з шкільного життя, коли практикант мав усі підстави бути задоволеним від свого внеску в успіх дитини.

2. Допомога студенту в усвідомленні його життєвої місії – забезпечення дитині умов природовідповідного розвитку, надання їй щастя повноцінного життя. Це формує у майбутнього вчителя відчуття відповідальності за своїх вихованців, стимулює бажання керувати різностороннім природовідповідним розвитком дитини як передумовою формування щасливої особистості, зміцнює професійний намір бути вчителем.

3. Ознайомлення майбутніх учителів початкових класів із творами вчителів-практиків, розв'язування спеціально підібраних педагогічних та психологічних задач для формування вміння занурюватися у дитяче світосприйняття, оцінювати оточуюче з точки зору моральної свідомості молодших школярів, сприймати все через призму дитячої справедливості.

Допомога кожному студенту в тому, щоб він став цікавою для учнів особистістю та визначився, які особисті якості, захоплення може успішно використовувати для цього.

5. Формування гуманістичного світогляду студента, внутрішньої установки на повагу до прав дитини, здатності рішуче протистояти антигуманним концепціям. Дотримання "кодексу національної самосвідомості".

6. Вироблення у студента педагогічного оптимізму, професійної компетентності та здатності долати тимчасові невдачі.

7. Залучення майбутніх учителів початкових класів до реальної доброчинної діяльності з метою поповнення їх досвіду гуманної поведінки.

8. Ознайомлення студентів з досвідом гуманістичного виховання.

9. Формування у майбутніх учителів здорового способу життя.

10. Забезпечення позитивного впливу на формування у студента професійних та гуманних якостей особистості викладачів, запрошуваних у ВНЗ відомих учителів-практиків, видатних учених.

11. Зміцнення у студента наміру працювати вчителем, усвідомлення, що майбутній професійний успіх – це важлива складова його особистого щастя.

Експеримент показав, що включення в програму навчання майбутніх учителів знань про педагогіку гуманізму, її традиції в історії вітчизняної та світової педагогічної думки і практики, ознайомлення з перспективним досвідом роботи вчителів-гуманістів є ефективним засобом підготовки майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання. Ці знання мають бути введені у зміст наявних психолого-педагогічних дисциплін, доповнених спецкурсами або факультативами, такими, наприклад, як "Історія гуманістичного виховання", "Зарубіжний досвід гуманізації соціального середовища та виховання" тощо.

В учителя-гуманіста має бути система поглядів, переконань та ідеалів, орієнтована не лише на визнання людини як найвищої цінності, а й на пізнання і вдосконалення себе та оточення в повній відповідності до законів матеріального і духовного світу. Така система поглядів визначається терміном "гуманістичний світогляд".

Щоб визначити вплив реалізації експериментальної програми на формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання, було виділено три умовні рівні готовності (на рис. 3. – 1-й, 2-й і 3-й).

Рис. 3 Рівні готовності майбутнього вчителя до гуманістичного виховання

У ході експерименту виявилось, що не всіх студентів можна розподілити за цими рівнями, бо існує ще одна категорія – ті, у кого не проявляється намір працювати в школі за фахом. Категоричне небажання студента бути в майбутньому вчителем ми розцінюємо як повну відсутність готовності його до гуманістичного виховання, незалежно від наявності у нього професійно необхідних знань, умінь, переконань та особистісних і професійних якостей. Цих осіб, як і тих, у кого відсутні професійно необхідні знання, уміння та якості, ми зараховували до "нульового" рівня готовності, бо вони неспроможні здійснювати гуманістичне виховання.

Як видно з рис. 3, ознаки кожного з наступних рівнів включають у себе ознаки попередніх рівнів (за винятком "нульового"). Цих критеріїв ми дотримувалися у формуальному експерименті.

Вплив реалізації експериментальної програми на формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання показано в таблиці 3.

При обчисленні середніх значень за чотирма рівнями готовності, кожному рівню, як видно з таблиці 3, нараховувалася відповідна кількість балів. Статистична обробка експериментальних даних проведена за допомогою табличного процесора Excel з використанням вміщених у ньому статистичних функцій.

Величина коефіцієнта істотності відмінностей $t = 11,15$, що значно більше від його критичного значення ($t_{кр} = 2,576$), а це свідчить: використання експериментальної програми суттєво вплинуло на формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання, бо відмінності середніх показників є не випадковими і вищими 95 % ймовірності значущості.

Вплив реалізації експериментальної програми на формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання

Рівні готовності (бали)	Контрольна група		Експериментальна група	
"Нульовий" (0 балів)	46 (n_{k0})	11,0 %	19 (n_{e0})	4,9 %
Перший (1 бал)	241 (n_{k1})	57,8 %	97 (n_{e1})	25,0 %
Другий (2 бали)	112 (n_{k2})	26,9 %	206 (n_{e2})	53,1 %
Третій (3 бали)	18 (n_{k3})	4,3 %	66 (n_{e3})	17,0 %
Всього студентів	417 (n_k)		388 (n_e)	
Середнє значення	1,24 (\bar{X}_k)		1,82 (\bar{X}_e)	
Дисперсія	0,46 (D_k)		0,58 (D_e)	
Істотність відмінностей t	11,15			

Водночас, дослідження показало, що активне небажання першокурсника пов'язувати свою долю зі школою по закінченню педагогічного ВНЗ, рідко коли змінюється за роки навчання на прагнення стати вчителем. Саме у цієї категорії студентів найменше відчувалися зрушення в формуванні готовності до гуманістичного виховання. Це ще раз свідчить про те, що без ретельного відбору першокурсників у педагогічні ВНЗ за покликанням до вчительської діяльності не можна розраховувати на ефективне використання викладацького потенціалу та державних коштів, виділених на професійну підготовку вчителя.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів, суть якого полягає в цілісній перебудові особистісних орієнтацій студента (покликання до педагогічної діяльності, внутрішньої установки на повагу до прав дитини, дотримання розробленого в дослідженні кодексу національної свідомості, формування гуманістичного світогляду). Проведене дослідження дало підставу зробити такі висновки.

1. Аналіз історії розвитку гуманістичних тенденцій у вітчизняній і світовій педагогіці від античних часів до наших днів дозволив з'ясувати, що ідеї гуманістичного виховання пронизують усю історію розвитку філософії, педагогічної теорії та практики навчання і виховання. У педагогічній спадщині класиків вітчизняної і зарубіжної педагогіки (К.Д. Ушинського, А.С. Макаренка, Я. Корчака, В.О. Сухомлинського та ін.) міститься потужний гуманістичний потенціал, проте він не використовується належним чином як у початковій школі, так і в підготовці учительських кадрів.

Усе це свідчить про доцільність ознайомлення майбутніх учителів із генезисом гуманістичних ідей у педагогіці з метою поліпшення підготовки їх до гуманістичного виховання.

Аналіз досвіду вчителів-практиків минулого і, зокрема, плеяди творців педагогіки співробітництва, показав, що їхні напрацювання (ідеї, методичні прийоми і навіть окремі методики) не є анахронізмом 80-х років ХХ ст., а можуть успішно використовуватися і в наші дні. Доводиться констатувати, що занадто поспішно в педагогічних ВНЗ почали ігнорувати досвід ініціаторів концепції педагогіки співробітництва, адже гуманістичний потенціал цієї концепції не вичерпано й недостатньо трансформовано в інші педагогічні технології.

Аналіз сучасного стану та досвіду зарубіжної практики гуманізації соціального середовища і виховання дозволив виділити ті інтеграційні тенденції в системі педагогічної освіти, що сприяють формуванню у вчителя гуманістично спрямованих професійних якостей, які в багатьох розвинених країнах є не просто актуальними, а й обов'язковими, але для українського вчителя ще залишаються не дуже звичними, наприклад, безумовне визнання права дитини на невтручання педагога в її неструктивну поведінку або відпочинок, повага до її права на власну точку зору і навіть на помилку, права бути не такою, як інші тощо.

Вивчення зарубіжного досвіду гуманізації освіти та виховання має стати невід'ємною частиною професійної підготовки вчителя. Дослідження показало, що в ході вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду гуманізації виховного впливу на дитину майбутні вчителі здобувають ще й навички толерантного ставлення до незвичного, вчать не лише критикувати чуже (далеко не все із зарубіжного досвіду заслуговує на запозичення), а й бачити елементи позитивного в тому, що видається, на перший погляд, недоречним.

Дослідження нинішнього стану гуманізації виховного процесу в початковій школі України, вивчення його методичного забезпечення дозволило констатувати, що сьогодні в Україні є вчителі, здатні здійснювати гуманістичне виховання, але таких учителів потрібно значно більше.

2. Ретроспективний аналіз історії вітчизняного і зарубіжного досвіду підготовки педагогічних кадрів показав, що в цьому досвіді є те, що варте уваги і в наші дні: ретельний відбір студентів на педагогічні спеціальності з урахуванням наявності відповідних задатків та покликання до вчительської діяльності, а не лише рівня знань; посилена увага до практичної підготовки та педагогічної практики й річного стажування по закінченню вивчення теоретичного курсу; наявність при педагогічному ВНЗ своєї школи, в якій викладачі методик у присутності студентів регулярно проводять заняття з

дітьми; використання студентського драматичного гуртка та інших форм художньої самодіяльності для відточування окремих елементів педагогічної майстерності; залучення майбутніх учителів до соціальної практики при лазаретах, будинках для самотніх людей похилого віку, дитячих колоніях тощо.

Аналіз роздумів видатних мислителів минулого та класиків педагогіки над проблемою мети виховання став підґрунтям для висновку, що всебічний розвиток особистості – не самоціль виховання, а лише дієвий засіб для того, щоб зробити людину більш щасливою і здатною робити щасливими інших людей, готовою не до споживання забезпеченого кимсь щастя, а створювати його своїми руками. Кінцевим результатом гуманістичного виховання, його метою, має бути щаслива людина, тобто вільна добропорядна особистість з розвиненими задатками, почуттям власної гідності та національною самосвідомістю, впевнена в своїх можливостях повноцінно жити й самореалізовуватися в громадянському суспільстві за рахунок власної праці.

Аналіз різних підходів щодо здійснення національного виховання підростаючого покоління і, зокрема, майбутніх учителів, дозволив нам розробити кодекс національної самосвідомості. Експеримент підтвердив, що використання цього кодексу як критерію поміркованості при розгляді історичних і сучасних національних проблем, позитивно вплинуло на формування гуманістичного світогляду студентів, дозволило їм краще орієнтуватися в національних проблемах сьогодення і зважено використовувати національні аспекти виховання під час педпрактики.

Розроблено модель учителя-гуманіста початкової школи, в якій відображено взаємозв'язки між найважливішими сферами його професійної діяльності: мотиваційною, змістово-процесуальною та дієво-оперативною. Ця модель дозволяє викладачам педагогічного ВНЗ бачити всі ці взаємозв'язки і реалізовувати їх у процесі професійної підготовки нової генерації вчителів, здатних здійснювати гуманістичне виховання.

Спостереження та опитування студентів показали, що і отримання студентами необхідних для професійної діяльності знань, і залучення їх до науково-дослідної роботи, і участь у благодійницьких акціях чи художній самодіяльності здійснюють на майбутнього вчителя особливо сильний гуманістичний вплив за умови, що з ними працює викладач-гуманіст, який є реальним прикладом справжнього громадянина, науковця, вихователя.

Проведене дослідження дає нам підстави стверджувати, що формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів має будуватися:

а) на навчанні, серцевину якого складають гуманістично орієнтовані зміст та дидактичні технології, в основу яких покладено загальнолюдські та національні цінності і критерії моралі;

б) на введенні елементів соціальної практики, тобто залученні студентів до практичної діяльності, що вимагає від них прояву співчуття, гуманності, милосердя;

в) на здобутті ними в ході педагогічної практики досвіду гуманізації навчально-виховного процесу в школі та гуманного спілкування з батьками учнів;

д) на гуманній педагогічній взаємодії викладачів і студентів, в процесі якої вони виступають як рівноправні суб'єкти, об'єднані спільною метою підготовки нової генерації педагогічних кадрів для школи.

3. Дослідженням доведено, що підвищенню гуманістичної спрямованості професійної підготовки вчителів початкових класів сприяють такі організаційно-педагогічні умови:

- підбір емоційно насичених інформаційних джерел, рекомендованих студентам для підготовки до семінарських занять;

- дотримання кодексу національної самосвідомості;

- органічне поєднання громадянського виховання з національним;

- обізнаність студентів із спадщиною видатних педагогів та з досвідом сучасних творчо працюючих учителів;

- підготовка студентів до гуманістичного спілкування з учнями та їх батьками;

- сприяння об'єднанню студентів у добровільні групи, що регулярно здійснюють благодійницькі заходи для вихованців дитячого будинку, самотніх людей похилого віку, інвалідів.

4. У ході педагогічного експерименту підтверджено доцільність таких доповнень у зміст фахової підготовки майбутніх учителів:

- виділення, як лейтмотиву, генезису гуманістичних ідей у педагогіці при вивченні курсу "Історія педагогіки";

- засвоєння студентами основних ідей та шляхів реалізації педагогіки співробітництва під час опрацювання "Основ педагогічної майстерності", "Дидактики", окремих методик, а також у ході виконання курсових та дипломних робіт;

- ознайомлення майбутніх учителів з основними тенденціями іншого, альтернативного стилю життя і виховання в ході вивчення спецкурсу "Зарубіжний досвід гуманізації соціального середовища та виховання".

Перегляд та розстановка в ході експерименту нових акцентів курсів "Історії педагогіки", "Теорії виховання", "Практикуму з виховної роботи", "Основ педагогічної

майстерності”, “Психології” свідчать, що коригування змісту психолого-педагогічної та професійної підготовки майбутнього вчителя може відбуватися не лише за рахунок упровадження нових спецкурсів, а й шляхом акцентування уваги студентів на найважливіших положеннях типових навчальних дисциплін.

5. Багаторічна апробація розроблених в ході дослідження програм та методичних рекомендацій зі спецкурсів “Зарубіжний досвід гуманізації соціального середовища та виховання” та “Історія гуманізації освіти та виховання” підтвердила суттєвий позитивний вплив на формування у майбутніх учителів початкових класів готовності до гуманістичного виховання учнів.

Подальше дослідження проблеми вбачаємо в пошуку ефективних шляхів здійснення в загальноосвітній школі профорієнтації на вчительські професії, розвитку ще в стінах школи необхідних для педагогічної діяльності задатків; розробці нової системи відбору студентів у педагогічні ВНЗ, де основним чинником зарахування в студенти було б педагогічне покликання та намір пов’язати свою долю з учительською професією; вивченні питання про запровадження в педагогічних ВНЗ соціальної практики як обов’язкового компонента професійної підготовки вчителя початкових класів.

Список опублікованих праць за темою дослідження:

Монографії

1. Пащенко Д.І. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів: Монографія. – К.: Науков. світ, 2005. – 372 с.
2. Пащенко Д.І. Генезис гуманістичних ідей у педагогіці: Монографія. – К.: Науков. світ, 2001. – 278 с.
3. Пащенко Д.І. Зарубіжний досвід гуманізації соціального середовища та виховання: Монографія. – К.: Знання, 1999. – 208 с.
4. Пащенко Д.І. Педагогічні роздуми над уроками минулого: Монографія. – К.: Вища школа, 1998. – 185 с.
5. Розвиток педагогічної думки і освіти на Черкащині: Монографія / Л.М. Андрущук, Л.Д. Березовська, О.А. Біда, Д.І. Пащенко та інші; За заг. ред. Н.С. Побірченко. – К.: Науков. світ, 2003. / Авторським є розділ II, п. 2.2. “Основні віхи розвитку педагогічної освіти на Черкащині”. – С. 70 – 83.

Навчальні посібники та програми з грифом МОН України

6. Спецкурс “Зарубіжний досвід гуманізації соціального середовища та виховання”: Навчальний посібник для вищих педагогічних навчальних закладів / Уклад. Пащенко Д.І. – К.: НПУ ім. М. Драгоманова. – 1999. – 58 с. // Лист МО України № 2/208 від 25.11.1999.
7. Історія педагогіки: Навчальний посібник / За ред. Левківського М.В., Дубасенюк О.А. – Житомирський ДПУ. – 1999. – 336 с. / Авторським є розділ ХІХ “Педагогічна система А.С.Макаренка”. – С. 257 – 270.
8. Історія гуманізації освіти та виховання: Програма спецкурсу і методичні рекомендації на допомогу студентам та магістрантам вищих педагогічних навчальних закладів / Уклад. Пащенко Д.І. – К.: Науков. світ, 2002. – 100 с. // Лист МОН № 14/18.2-2071 від 07.11.2002.
9. Педагогічна профорієнтація учнів загальноосвітніх шкіл та механізм їх відбору на педагогічні спеціальності вищих навчальних закладів: Методичні рекомендації для вчителів шкіл, викладачів пед. інст. та універ., пед. фак. вищих навч. закладів / Уклад.: Кузь В.Г., Коберник О.М., Мішкурова В.Ф., Пащенко Д.І., Ткачук Л.В. – К.: Науков. світ, 2004. – 43 с. // Лист МОН № 14/18.2-962 від 11.05.2004. / Авторським є аналіз історичного досвіду проведення вступних випробовувань та розробка одного з альтернативних варіантів здійснення набору студентів у педагогічні ВНЗ (довідка 97/01 від 07.02.3005).

Статті у фахових виданнях з педагогічних наук

10. Пащенко Д.І. Підготовка вчителя до гуманістичного виховання: Зарубіжний досвід // Рідна школа. – 1999. – № 12. – С. 74 – 77.
11. Пащенко Д.І. Динамізм освітньої ідеології України // Шлях освіти. – 2000. – № 2. – С. 2 – 5.
12. Пащенко Д.І. Шляхи гуманізації набору студентів у педагогічний ВНЗ: досвід та перспективи // Освіта і управління. – 2002. – Т. 5. – № 4. – С. 114 – 125.
13. Пащенко Д.І. Патріотичне й національне виховання – складові становлення громадянина // Шлях освіти. – 2002. – № 1. – С. 9 – 14.
14. Пащенко Д.І. В.О. Сухомлинський про якості педагога-гуманіста // Наука і сучасність. Зб. науков. праць НПУ ім. М. Драгоманова. – К.: ІЗМН, 1998. – Ч. II. – С. 119 – 125.
15. Пащенко Д.І. Підготовка вчителя початкових класів до гуманістичного виховання // Придніпровський науковий вісник. Гуманітарні науки: філологія, педагогіка, історія, філософія. – № 106 (173). – 1998. – С. 1 – 7.

16. Пащенко Д.І. Гуманістичні риси в підготовці вчителя за К.Д. Ушинським // Наука і сучасність: Зб. науков. праць НПУ ім. М. Драгоманова. – К.: Логос, 1999. – Ч. I. – С. 72 – 79.
17. Пащенко Д.І. В.О. Сухомлинський про творення щастя як мету виховання // Наукові записки XXXV: Зб. науков. статей НПУ ім. М. Драгоманова, 1999. – Ч. I. – С. 130 – 136.
18. Пащенко Д.І. Підготовка вчителя до здійснення гуманізації навчально-виховного процесу // Соціалізація особистості: Зб. науков. праць / За заг. ред. А.Й. Капської. – К.: НПУ, 1999. – Вип. 2. – С. 104 – 112.
19. Пащенко Д.І. Педагогічні аспекти проблеми щастя // Наука і сучасність: Зб. науков. праць НПУ ім. М. Драгоманова. – К.: Логос, 1999. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 3 – 9.
20. Пащенко Д.І. Гуманістичні аспекти системи оцінювання знань за рубежом // Соціалізація особистості: Зб. науков. праць / За заг. ред. А.Й. Капської. – К.: НПУ, 1999. – Вип. 4. – С. 235 – 242.
21. Пащенко Д.І. Гуманістичні поради С. Оріховського на користь сучасним менеджерам // Наука і сучасність: Зб. науков. праць НПУ ім. М. Драгоманова. – К.: Логос, 2000. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 3 – 9.
22. Пащенко Д.І. Проблема щастя як мети виховання – один з аспектів гуманістичного світогляду вчителя // Наукові записки. – Вип. 32. – Ч. II. – Серія: Пед. науки. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. – С. 117 – 120.
23. Пащенко Д.І. Педагогічні аспекти національної ідеї: від національної самосвідомості до дії // Наукові записки Вінницького ДПУ. – Серія: Педагогіка і психологія. – Вип. 6. – Ч. 1, 2002. – С. 123 – 126.
24. Пащенко Д.І. Елементи гуманістичного світогляду філософів античності // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Науков. збірник Уманського ДПУ. – Вип. 1. – К.: Науковий світ, 2002. – С. 217 – 224.
25. Пащенко Д.І. Гуманістичний імідж учителя і фактори, які впливають на нього: історія та сучасність // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Науков. збірн. Уманського ДПУ. – Вип. 2. – К.: Науковий світ, 2002. – С. 179 – 187.
26. Пащенко Д.І. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до гуманістичної співпраці з батьками учнів // Проблеми сучасного мистецтва і культури (Соціально-педагогічні аспекти професійного навчання): Зб. науков. праць Харківського обласного методкабінету закладів мистецтва та культури. – К.: Науков. світ, 2002. – С. 143 – 150.

27. Пащенко Д.І. Гуманістичний потенціал вальдорфської педагогіки // Проблеми сучасного мистецтва і культури (Сучасні проблеми методичного аспекту освіти та мистецтвознавства): Зб. науков. праць Харківського обласного методкабінету закладів мистецтва та культури. – К.: Науков. світ, 2002. – С. 116 – 127.

28. Пащенко Д.І. Генезис підготовки вчителя до гуманістичного виховання на тлі розвитку педагогічної освіти в Україні // Зб. науков. праць Уманського ДПУ: Спеціальний випуск: К.: Науков. світ, 2002. – С. 63 – 67.

29. Пащенко Д.І. Риси педагога-гуманіста у творах Януша Корчака // Зб. науков. праць Уманського ДПУ: Спеціальний випуск: Гуманістичні ідеї педагогічної спадщини Януша Корчака в ХХІ ст. – К.: Науков. світ, 2003. – С. 110 – 117.

30. Пащенко Д.І. Характерні риси педагога-гуманіста та його світогляду // Зб. науков. праць Уманського ДПУ. – К.: Науков. світ, 2003. – С. 95 – 105.

31. Пащенко Д.І. Педагогіка співробітництва – анахронізм 80-х років ХХ ст. чи гуманістична технологія ХХІ ст.? // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Науков. збірник Уманського ДПУ. – Вип. 8. – К.: Науков. світ, 2004 – С. 206 – 214.

32. Пащенко Д.І. Понятійний апарат з проблеми гуманізації та гуманітаризації освіти і виховання // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Науков. зб. Уманського ДПУ. – Вип. 9. – К.: Науков. світ, 2004. – С. 134 – 146.

Матеріали конференцій, тези доповідей

33. Пащенко Д.І. Формування вчителя-гуманіста // Педагогічний вісник. – Черкаси. – 1998. – № 4. – С. 6 – 8.

34. Пащенко Д.І. Використання емоційного фактору для формування готовності вчителя до гуманістичного виховання // Матеріали Всеукр. конф. “Формування творчої особистості вчителя національної школи ХХІ ст.”. – 2000. – К.: Науков. світ. – С. 28 – 29.

35. Пащенко Д.І. Формування гуманістичного світогляду вчителя // Матеріали Всеукр. конф. “Удосконалення навчально-виховного процесу як засіб розвитку творчої особистості вчителя та учнів”. – Умань, 2000. – К.: Науков. світ, 2000 – С. 14 – 16.

36. Пащенко Д.І. Гуманістичні аспекти світогляду вчителя // Матеріали Всеукр. науково-практичної конф. “Формування гуманістичного світогляду вчителя”. – Умань, 27.09.2001 р. – К.: Науков. світ, 2001. – С. 35 – 39.

Анотації

Пащенко Д.І. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Національний

педагогічний університет ім. М. Драгоманова. - Київ, 2006.

Визначено мету, завдання гуманістичного виховання, чинники впливу на вибір педагогічної професії та формування готовності вчителя до гуманістичного виховання учнів.

Експериментально доведено суттєвий вплив емоційно поданої інформації на формування гуманістичного світогляду майбутнього вчителя.

Встановлено сукупність організаційно-педагогічних умов, які сприяють підвищенню гуманістичної спрямованості професійної підготовки вчителів. Відкореговано зміст фахової освіти майбутніх вчителів і експериментально доведено ефективність впливу введених змін на підвищення їх готовності до гуманістичного виховання учнів.

Розроблено, апробовано й опубліковано рекомендовані МОН України навчальні посібники (програми й методичні рекомендації) з проблеми дослідження.

Ключові слова: гуманістичне виховання, гуманітаризація освіти, мета виховання, професійна готовність вчителя, гуманітарна культура вчителя, чинники вибору педагогічної професії, гуманістичний світогляд.

Пашенко Д.И. Формирование готовности будущих учителей начальных классов к гуманистическому воспитанию учащихся. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Национальный педагогический университет им. М. Драгоманова. – Киев, 2006.

Диссертация посвящена исследованию актуальной проблемы подготовки в высшем педагогическом учебном заведении будущих учителей начальных классов к осуществлению гуманистического воспитания школьников.

Проанализирован генезис гуманистических идей в отечественной и зарубежной педагогике. Подтверждена целесообразность изучения в педагогических ВУЗах "Истории педагогики" в русле ознакомления студентов с гуманистическими тенденциями в теории и практике образования и воспитания.

Обобщён опыт авторских школ и отдельных творчески работающих учителей начальных классов, успешно осуществляющих гуманистическое воспитание учащихся. Ретроспективно проанализирована история отечественного и зарубежного опыта профессиональной подготовки таких учителей и научные наработки по этим проблемам.

Уточнён понятийный аппарат по проблеме исследования, в частности, трактовка сущности и соотношения структурных компонентов таких понятий, как "профессиональная пригодность", "профессиональное призвание", "профессиональная

готовность", "педагогическое мастерство", "педагогическая культура учителя", "гуманитарная культура учителя", "готовность к гуманистическому воспитанию".

Выявлена закономерность: чем выше сформированность готовности будущих учителей начальных классов к гуманистическому воспитанию учащихся, тем большими являются их профессиональные намерения.

Обосновано, что всестороннее развитие личности – не самоцель гуманистического воспитания, а действенное условие для того, чтобы человек самореализовался, стал более счастливым и способным делать счастливыми других людей, готовым не к потреблению созданного кем-то счастья, а созданию его своим трудом.

Разработана модель учителя-гуманиста начальной школы, охватывающая мотивационную, содержательно-процессуальную и действенно-операционную сферы его деятельности.

Создан "кодекс национального самосознания", состоящий из 14 заповедей, выполнение которых содействует развитию национального самосознания, устраняет межнациональную нетерпимость и помогает формированию гуманистического мировоззрения будущего учителя.

Определены организационно-педагогические условия, содействующие повышению формирования готовности будущих учителей начальных классов к гуманистическому воспитанию учащихся:

- подбор эмоционально насыщенных информационных источников, рекомендованных студентам для усвоения учебного материала;
- использование кодекса национального самосознания;
- органическое единство гражданского воспитания с национальным;
- ознакомление студентов с генезисом гуманистических идей в педагогике и, в частности, с наследием выдающихся отечественных и зарубежных педагогов, с опытом современных творчески работающих учителей по осуществлению гуманистического воспитания детей.

Содержание профессионального образования будущих учителей дополнено спецкурсами "История гуманизации образования и воспитания", "Зарубежный опыт гуманизации социальной среды и воспитания". Установлено, что корректирование содержания может осуществляться не только путём введения спецкурсов или новых тем в нормативные учебные дисциплины, но и акцентированием внимания студентов на наиболее важных уже существующих темах этих дисциплин.

Экспериментально доказано существенное воздействие эмоционально поданной информации на формирование гуманистического мировоззрения будущего учителя, что

является важной составляющей процесса профессиональной подготовки его к гуманистическому воспитанию учащихся начальной школы.

Предложен альтернативный вариант отбора студентов на педагогические профессии с учётом их профпригодности, наличия у них соответствующих задатков и призвания к учительской деятельности, а не только уровня знаний.

Разработаны, апробированы и опубликованы рекомендованные Министерством образования и науки Украины учебные пособия (программы спецкурсов и методические рекомендации к ним) по проблеме исследования.

Ключевые слова: гуманистическое воспитание, гуманитаризация образования, цель воспитания, профессиональная готовность учителя, гуманитарная культура учителя, факторы выбора педагогической профессии, гуманистическое мировоззрение.

Paschenko D.I. The Formation of Readiness of Future Primary School Teachers for Humanistic Education. - Manuscript.

The dissertation submitted to the degree of Doctor of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.04. – Theory and Methods of Professional Education. - The Mihailo Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2006.

The dissertation critically reviews the experience of creatively working primary school teachers successful in humanistic upbringing, professional training of such teachers and the development of these problems by national and foreign researchers.

It determines the main concepts for the humanization of teachers' training.

The syllabus of professional future teachers' training is revised. The effectiveness of the influence of the introduced changes on humanization of their professional training is experimentally well-grounded.

Organization and pedagogical conditions for promoting humanistic orientation of teachers' training are specified.

Key words: humanistic education, humanization of education, educational aim, teachers' professional readiness, humanitarian culture of the teacher, factors of the choice of teaching profession, humanistic world outlook.